

5. Ефективність досліджень теоретико-методологічних та прикладних проблем розвитку продуктивних сил України / Онікієнко В. В., Смельяненко Л. М., Міненко В. Л., Янішевський В. М. — К. : РВПС України НАН України, 2010. — 238 с.

6. Інноваційно-технологічний розвиток України: стан, проблеми, стратегічні перспективи: Аналітичні матеріали до парламентських слухань / За ред. Л. І. Федулової, Г. О. Андрощука. — К. : Парламентське видавництво, 2009. — 196 с.

7. Катеринчук І. Принципи оцінювання результатів науково-технічної діяльності / І. Катеринчук В. Кулик, В. Кравчук // Вісник Тернопільського НТУ. — 2012. — Т. 65. — № 1. — С. 154–161.

8. Лихолат А. О. Розвиток освітньої і наукової галузей України у ХХ — на початку ХХІ ст.: навч. посіб. з дисциплін «Історія України» та «Історія культури» / А. О. Лихолат, О. В. Ліхолат. — К. : НТУУ «КПІ», 2011. — 148 с.

9. Малицький Б. А. Неолібералізм і кризис інноваційного розвитку: формула кризи / Малицький Б. А. — К. : Фенікс, 2009. — 64 с.

10. Мусіна Л. А. Підходи, індикатори та методи оцінювання впливу науково-технічної діяльності на економічний розвиток: мон. / Л. А. Мусіна, Т. К. Кваша. — К. : УкрІНТЕІ, 2009. — 252 с.

11. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2010 році. Стат. зб. — К. : Держкомстат України, 2011. — 347 с.

12. Омеляненко В. А. Розробка теоретичних основ міжнародної науково-технічної політики / В. А. Омеляненко. // Економіка сьогодні: актуальні питання та перспективи. Зб. н. пр. — 2012. — № 1. — Дніпропетровськ, 2012. — С. 10–17.

13. Результативність наукової діяльності: стан, тенденції та проблеми оцінювання: мон. — К. : УкрІНТЕІ, 2009. — 216 с.

14. Россия и Украина в свете индикаторов Европейского инновационного табло / Под ред. Н. И. Ивановой и И. Ю. Егорова. — К. : Информационно-аналитическое агентство, 2008. — 92 с.

15. Тульчинська С. О. Інтелектуально-інноваційна модернізація економіки України: теоретико-методологічні аспекти: мон. / Тульчинська С. О. — К. : НТУУ «КПІ», 2009. — 488 с.

16. Україна у вимірі економіки знань / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця. — К. : Основи, 2006. — 592 с.

С. І. Лисенко

УДК: 94(477)

ПРИРОДА ЛИТОВСЬКО-РУСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В СУЧАСНИХ ПІДРУЧНИКАХ ТА ПОСІБНИКАХ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ДЛЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

В статті поставлено за мету визначити, як подається природа литовсько-руської державності у період існування Великого Князівства Литовського, Руського і Жемайтійського в підручниках та навчальних посібниках для вищої школи України (виданих у період незалежності).

Ключові слова: Литовсько-Руська держава, державність, підручник, посібник, історія України.

В статье поставлена цель определить, как подается природа литовско-русской государственности в период существования Великого Княжества Литовского, Русского и Жемайтійского в учебниках и учебных пособиях для высшей школы Украины (изданных в период независимости).

Ключевые слова: Литовско-Русское государство, государственность, учебник, пособие, история Украины.

The purpose of our work is to define how nature of Lithuanian-Russian state system in a period of Great Duchy of Lithuania, Rus and Zhemantiya in textbooks and manuals for higher school of Ukraine (given out in a period independence) is given. The author compares looks to the problem, which exist among the textbooks and manuals authors, on nature of the Ukrainian state system in composition of Great Great Duchy of Lithuania, Rus and Zhemantiya to set, whether some general for their authors conception was produced, to define, as far as simply each interprets the problem of these authors. The nature of the Lithuanian state system means reasons and methods of power establishment of Lithuanians on Russian lands, essence and displays of submission of these lands central power.

Keywords: Ukraine, Lithuanian-Rus state, state system, textbook, manual.

Актуальність проблеми найточніше сформулював білоруський дослідник М. Єрмалович. За його словами, «сучасна історична наука не може миритися з бездоказовими твердженнями, тому питання про утворення Великого Князівства Литовського і його подальшої історії слід привести у відповідність з історичними свідченнями» [11, с. 4].

Проблему в схожому контексті порушувала О. В. Лукачук, розглядаючи підручники 1991–2009 рр. [20, с. 62], однак у її статті не було охоплено всіх відповідних видань за той час. Тож потрібно проаналізувати й ці підручники та посібники, а також ті, що вийшли друком уже після 2009 р.

Мета роботи. Визначити, як подається природа литовсько-руської державності у період існування Великого Князівства Литовського, Руського і Жемайтійського в підручниках та навчальних посібниках для вищої школи України (виданих у період незалежності).

Завдання. Порівняти погляди на проблему, які існують серед авторів підручників та навчальних посібників, на природу української державності в складі Великого Князівства Литовського, Руського і Жемайтійського, встановити, чи виробилася якась спільна для їхніх авторів концепція, визначити, наскільки однозначно трактує проблему кожен з цих авторів. Видання, досліджені в статті О. В. Лукачук, у роботі не розглядатимуться.

Під природою литовської державності маємо на увазі причини й методи встановлення влади литовців на руських землях, суть і прояви підпорядкування цих земель центральній владі.

Як слушно зазначає О. В. Лукачук, «перше враження читача від представленого матеріалу формується вже на підставі його назви» [20, с. 63], тож зупинимося на аналізі назв розділів, у якому розглядається історія ВКЛ, докладніше. На відміну від О. Лукачук, ми вважаємо, що слід не тільки узагальнити, які бувають назви розділів, а й проаналізувати окремі компоненти назв, адже так можна більш повно простежити, наскільки явно вже у назві розділу помітна авторська позиція.

Деякі автори щодо земель, які вони розглядають, вживають поняття «Україна» [1, с. 40; 8, с. 32, 47; 12, с. 11, 29; 14, с. 22; 16, с. 23; 17; 27, с. 31], іноді з уточненням «територія України», що докорінно змінює акцент [15, с. 68], адже без уточнення [наприклад, як у 5, с. 87; 8, с. 32, 47] з самого заголовка не видно, чи то він стосується України, яка існувала на досліджуваний час, чи сучасної України. Деякі використовують назву «українські землі» чи «землі України» [3, с. 17; 9, с. 113; 10, с. 59; 13, с. 48; 18; 22; 23, с. 44; 24, с. 85; 28, с. 94], більш нейтральну, яку можна віднести як до земель українського народу, який уже існував тоді, так і до території сучасної України.

Трапляються визначення «українське суспільство» [2, с. 100] і «українство» [6, с. 177], «українська історія» [21, с. 24, 25, с. 12], котрі мають вказувати на те, що автори вважають українців окремим народом на час входження до ВКЛ, безвідносно до наявності держави.

В окремих випадках до заголовка виносяться назви «Велике князівство Литовсько-Руське» [19], «Велике князівство Литовське, Руське і Жемайтійське» [26, с. 44], «Русь» [7, с. 23], які побутували у відповідний час. Ще рідше заголовок формулюється «Княжа доба в історії України (IX–XV ст.)» [12, с. 11] чи «Литовсько-польська доба» [29], тобто на основі періодизації, відповідно, за формою державної влади або належністю до якоїсь держави.

Окремо вирізняються способи, якими передається становище, статус цих земель і (або) їхнього населення. Підкреслимо, передаються ці ознаки в заголовку не завжди.

Для цього автори можуть застосовувати сполучення «під владою Литви і Польщі» [10, с. 59; 16, с. 24; 17] «під владою іноземних держав» [28, с. 94], що має відразу натякати на певну нерівноправність.

Іншим варіантом є означення «у складі Литви і Польщі» [9, с. 113; 23, с. 44; 24, с. 85 (але тут іще виділяється «Литовсько-Руська держава») та «Загарбання Галичини Польщею»; с. 88–90], «у складі Великого князівства Ли-

товського та інших держав» [13, с. 48], «у складі іноземних держав» [3, с. 24], в такому разі сама назва розділу (теми, лекції тощо) ще не свідчить відкрито про статус українських земель та їхнього населення.

Назви на зразок «Загарбання іноземними державами території України» [15, с. 68], «Захоплення українських земель іноземними державами у XIV–XVI ст.» [27, с. 31], «Українство у боротьбі з національним та соціальним гнобленням» [6, с. 177], «Загарбання українських земель Литвою та Польщею» [1, с. 40] відразу декларують підхід до проблеми, за яким будь-яке іноземне втручання визнається загарбницьким.

Тепер простежимо наскільки явно автори виявляють свої оцінки самого факту підпорядкування українських земель ВКЛ у самих текстах відповідних розділів. Більшість із них не декларує відверто якогось ставлення.

Однак В. В. Багацький та Л. І. Кормич наголошують: «При вивченні цього періоду треба пам'ятати тільки одне: будь-яка чужа влада ніколи не дбає про благополуччя поневоленого народу і розквіт загарбаних земель. Це було пов'язано з процесами феодалізації і закріпачення селянства України ще за литовської влади» [2, с. 100], тобто ще до ознайомлення з конкретикою фактично дає методичну рекомендацію розглядати події минулого упереджено, всупереч основоположному принципу об'єктивності.

Далі в періодизації перебування «України у складі Литви», в назві першого періоду, фігурує «“Оксамитова” литовська експансія» [2, с. 100]. Однак цим, на нашу думку, не дуже пом'якшується попередня категорична настанова.

В. Г. Троян відверто наголошує, що «не слід уявляти собі захоплення литовцями українських земель, як нашествя ворожих орд», під час просування Ольгерда вглиб України «населення часто вітало його війська, які склалися також і з українських підданих», а литовське правління загалом було прийнятнішим за ординське (і коротко пояснює, чому) [12, с. 28], тож дотримується протилежної думки.

С. О. Творун виносить у рамку виділений жирним шрифтом текст «У XIV–XVI ст. Українські землі були завойовані іноземними державами, розчленовані на частини, а над українським населенням нависла загроза втрати своєї етнічної самобутності» [25, с. 12], не розрізняючи ці країни та їхню політику. Щоправда, трохи згодом усе-таки пише про владу ВКЛ як відносно толерантну [25, с. 13].

Ю. М. Шемета зазначає, що українські землі стали «об'єктом зазіхань сусідніх країн», причому Литва відразу «претендувала не тільки на територіальний, але й на політичний, культурний та сакральний спадок Києво-руської держави» [28, с. 94], тобто, якщо ВКЛ не було виділено окремо зі складу цих сусідніх країн, то воно теж «зазіхало».

В навчальному посібнику «Історія України (соціально-політичні аспекти)» за ред. Б. П. Ковальського зазначається, що, попри всі зміни в статусі українських земель, «у XIV–XVII ст. не припинявся процес розвитку української народності» [14, с. 23], а отже, в цілому період оцінено позитивно.

В. Я. Білоцерківський з Кревської унії починає підрозділ «Литовсько-польські унії. Знищення української автономії» [4, с. 79], а отже — негативно ставиться до цієї події. Загалом В. Я. Білоцерківський зазначає, що утворення воєводств — це був тяжкий удар по державотворчому процесу українських князівств» [4, с. 81], вказує, що українська народність у боротьбі за «національну незалежність та самобутність» «виявила стійкість, мужність і витривалість», але мала «сильних агресивних сусідів», серед яких називає Литву, яка швидко набирала сили [4, с. 76, 77]. Тож він не суто політичні події виділяє як головні.

Проаналізуємо, як автори розглядають причини входження литовців на українські землі та перехід влади до династії Гедиміновичів.

В. В. Багацький і Л. І. Кормич, В. Я. Білоцерківський, В. Й. Борисенко, Г. Бігун, І. Гавриленко, В. А. Греченко, М. В. Лазарович, Н. М. Левицька, В. М. Литвин, А. І. Мельник, В. Г. Троян розпочинають з того, що перш ніж литовці увійшли до українських земель, ці землі ослабли, а потім з різною мірою деталізації висвітлюють, чому і як це відбувалося [2, с. 100; 3, с. 17; 4, с. 76; 5, с. 88; 10, с. 59; 12, с. 26, 27; 7, с. 41; 17; 18; 19; 21, с. 24]. І. К. Рибалка, В. Г. Троян і Г. Г. Кривчик та С. Г. Руденко, перш ніж висвітлювати історію українських земель у складі ВКЛ, характеризують розвиток литовських племен, їхній рівень та становище до князіння Гедиміна й Ольгерда [12, с. 26, 27; 16, с. 24; 22], Н. М. Левицька докладно пояснює причини поширення влади Литви на Русь ще й тим, що «Колишня Київська Русь могла сплачувати щедру данину, мала розгалужені торговельні шляхи була спроможна надати Литві матеріальні ресурси і поповнення до війська. Не останню роль відігравав і династичний чинник — правляча литовська династія мала численних нащадків, що потребували власних уділів» [18], тож враховуються й інтереси самих литовців. А також саме з такого викладу стає ще зрозуміліше, чому ті вибрали саме Русь, а не інші землі.

М. Ф. Юрій характеризує боротьбу за спадок галицько-волинських князів після 1340 р., від походів князя Ольгерда на Київ [29]. Ю. М. Шемета розглядає входження українських земель до складу ВКЛ як складову боротьби за киеворуську спадщину [28, с. 94]. М. В. Лазарович указує, що литовці почали в 30-х рр. XIV ст. завойовувати українські землі [17]. В навчальному посібнику «Історія України (соціально-політичні аспекти)» за ред. Б. П. Ковальського коротко вказується, яка частина українських земель потрапила під владу якої країни [14, с. 22]. В. Ю. Король та І. Сварник по-

чинають виклад з того, що українські землі вже увійшли до складу ВКЛ [15, с. 68; 24, с. 85]. Причин подій, з яких починають виклад історії українських земель у складі ВКЛ, згадані автори у відповідних розділах не зазначають.

О. М. Уривалкін робить розлогий вступ до викладу історії ВКЛ. Так, він наголошує, що «в історіографії склалися різні погляди... на сам характер литовської експансії, природу та сутність Великого князівства Литовського» [26, с. 44] і докладно класифікує погляди науковців на проблему, пояснює, чому виникло так багато версій [26, с. 45]. Також подає періодизацію з короткою характеристикою кожного етапу: 1) 1321–1362 — литовська експансія [26, с. 45]; 2) 1362–1385 — «старовини не чіпати і новини не вводити»; 3) 1385–1480 — втрата українськими землями автономії; 4) 1480–1569 — литовська програма збирання давньоруської спадщини поступається польському експансіонізму [26, с. 46]. І вже, характеризуючи перший період, автор докладно розглядає становище і в Русі, й у Литві напередодні й під час проникнення литовців на Русь [26, с. 46–48]. Так само з вступу до історії українських земель у складі Литви та Польщі (40-ві рр. XIV — 40-ві рр. XVII ст.) розпочинає П. С. Гончарук. У вступі автор посилається на те, що між істориками (не названими) тривають дискусії з приводу «найпринциповіших проблем цього відтинку української історії». Також у вступі пояснюється, що в контексті XIV–XVII ст. використання термінів «Україна», «український», «Південна Русь» та «ПівденноЗахідна Русь» умовне [9, с. 113–114]. Далі з посиланням на В. Й. Борисенка, вказано, що відбулося, коли «Україна об'єдналася з Литвою в одній державі як рівна з рівною», а це об'єднання на принципі «рівного з рівним» пояснює думкою М. С. Грушевського, «що литовські княжата, засідаючи по українських та білоруських землях, старалися у всьому приноровитися до місцевого життя, його порядків і культури», дотримувалися правила «ми старини не руйнуємо, а новини не вводимо» [9, с. 114]. Очевидно, думки саме цих учених П. С. Гончарук поділяє. Далі П. С. Гончарук зазначає, що про XIV ст. збереглося мало історичних джерел, пояснює це, з посиланням на істориків, частими наїздами татар, феодалними усобицями, підпорядкуванням Литви та Польщі, зростанням феодално-кріпосницького гніту. Названо і коротко описано основні джерела, котрі збереглися, а також наведено перелік науковців, які досліджували різні проблеми періоду, письменників, які творили про події XIV–XV ст. [9, с. 115–116]. Далі розповідається про піднесення Литви та занепад розореної після Батієвої навали Русі [9, с. 117–128].

В. Б. Гарін починає з загального становища в українських і литовських землях у XIII — на початку XIV ст. та відносин між їхніми мешканцями,

зокрема спроб вихідців південноруських князівств знайти в Прибалтиці притулок після навали монголо-татар. Зрештою, вказує, що «Багато знатних руських сімей поріднилися з верхівкою литовського суспільства, спонукаючи тим самим литовського князя Гедиміна здійснити похід на Південну Русь з метою вигнання монголо-татарів і приєднання цих земель до об'єднаної литовсько-руської держави» [8, с. 32], тож шукає причини литовських походів не тільки в політичних і економічних, а і в соціальних зв'язках між Литвою та Руссю.

В. В. Багацький та Л. І. Кормич, І. Гавриленко, В. Б. Гарін, В. А. Греченко, Н. П. Ісакова та Н. І. Паламарчук, Г. Г. Кривчик та С. Г. Руденко, В. М. Литвин, І. К. Рибалка, О. М. Уривалкін, А. І. Чуткий починають докладно характеризувати становище руських земель у складі ВКЛ з часів Гедиміна [2, с. 100; 7, с. 41; 8, с. 32; 10, с. 59; 13, с. 48; 16, с. 24; 19; 22; 26, с. 52; 27, с. 32], С. В. Алексеев, П. С. Гончарук, Б. П. Ковальський, С. О. Творун — Любарта Гедиміновича [1, с. 41; 9, с. 118–119; 14, с. 22; 25, с. 12], М. В. Лазарович, Н. М. Левицька, В. Г. Троян — Ольгерда [17; 18; 12, с. 27], Г. Бігун, Н. М. Савченко, Ю. М. Шемета — Міндовга [3, с. 17; 23, с. 46; 28, с. 94].

В. Я. Білоцерківський починає історію «захоплення» з Гедиміна та Ольгерда [4, с. 77] й зазначає, що «литовське завоювання не викликало серед українського населення бажання захищатися», адже Литовське князівство «вже за Гедиміна фактично перетворилося на литовсько-руське, де українці та білоруси мали рівні права з литовцями», але згодом вказує, що «По суті, створювалася Литовсько-Руська держава» за часів Ольгерда [4, с. 78], чим трохи суперечить сам собі.

Щодо поглядів на місце українських земель у складі ВКЛ, то в цілому всі автори так чи інакше простежують рівень підпорядкованості українських земель залежно від сили великокнязівської влади в Литві [1–10; 12–18; 20–29].

В. М. Литвин про Гедиміна, котрий об'єднав майже всі землі сучасної Білорусі, зазначає, що той «першим з литовських князів почав називати себе володарем не лише литовців, а й русинів, а свою державу — Литовським і Руським Королівством» [19], отже, додатково підкреслює, що назва виникла ще до приєднання українських земель, тому вони не були найбільш вирішальними в становленні природи державності.

Погляд на те, що українські землі в складі ВКЛ зберігали повну або майже повну автономію, поділяють Г. Бігун, В. Я. Білоцерківський (з відродженням у 1430–1435 рр.), І. Гавриленко, П. С. Гончарук (до Кревської унії, за Олельковичів), В. Ю. Король, Н. П. Ісакова та Н. І. Паламарчук, Б. П. Ковальський, Г. Г. Кривчик (до Кревської унії), М. В. Лазарович (до кінця XIV ст.), Н. М. Левицька, В. М. Литвин, Н. М. Савченко, М. Ф. Юрій [3,

с. 18–19; 4, с. 79, 81; 13, с. 48; 7, с. 42; 9, с. 120, 125; 14, с. 22; 15, с. 71; 16, с. 24, 26–27; 17; 18; 19; 23, с. 49, 51; 29], В. Й. Борисенко вважає, що в 70-х рр. XIV ст. знать боролася за перетворення українських князівств на незалежну Українську державу [5, с. 94].

Абзац про сприйняття Литовсько-Руської держави в підручнику М. В. Лазаровича важко сприйняти однозначно. Починається він так: «Утвердження литовського правління на теренах ослабленої Русі-України відбувалося практично без опору з боку місцевого населення. Це пояснювалося тим, що...» [17]. І далі наводяться докази: литовці дотримувалися правила «старини не рушаємо, а новини не вводимо», переймали руські культурні та соціально-політичні досягнення [17], тобто текст видається досить послідовним.

Однак далі йдеться: «Офіційний титул литовського князя розпочинався словами: “Великий князь Литовський і Руський”». Тому й державу ряд істориків визначають як Литовсько-Руську» [17]. З попереднього викладу, можна зробити подвійний висновок: чи то М. Лазарович вважає причинами дослідницьких поглядів на природу держави як Литовсько-Руської тільки титул володаря, чи й усе, що він писав про політику литовців. Бо пояснення останньої може сприйматися і як пояснення згаданого твердження, що мешканці не опиралися, і як передумова до висновку.

Виділяється підпункт «Боротьба за збереження автономії українських земель», у підсумку якого зазначено зокрема: «в перші десятиліття після приєднання до Литви українці і білоруси домінували у суспільно-політичному житті» [17]. І саме в цьому підсумку виявляється ставлення автора до природи державності ВКЛ (що це все-таки литовсько-руська держава, і не тільки за назвою).

В. В. Багацький та Л. І. Кормич зазначають, що князі Гедимін та Ольгерд приєднали руські землі за принципом васалітету, в результаті «утворилась велика держава з литовською династією, з переважно руським населенням і химерною сумішшю західної і давньоруської культури». Принцип «старовини не чіпати, і новизни не вводити», за яким правили литовці, названо ілюзією збереження давньоруської державності [2, с. 100–102]. А. І. Мельник характеризує політику литовської влади («Ми старовини не чіпаємо, новини не вводимо»), однак підкреслює, що «насправді Литва суттєво відрізнялася за своїм державним ладом від Київської Русі», бо автономія князівств була не такою повною, не підривала компетенції центральної влади [21, с. 25–26]. Кривську унію, попри те, що вона так і не була повністю дієвою, А. І. Мельник вважає однією з суттєвих передумов до максимальної централізації управління, яку почав князь Вітовт і в підсумку якої українські князівства «поступово втрачають права автономії» [21, с. 26].

Тож, як вважають В. В. Багацький та Л. І. Кормич і А. І. Мельник, повністю автономними українські землі в складі ВКЛ не були.

А. Чуткий, не конкретизуючи, чи була в руських земель автономія, вказує: «Існувала реальна можливість асиміляції литовців і перетворення руського (тобто українського) елемента на панівний в усіх сферах життя Великого князівства Литовського. Проте події почали розвиватися інакше. Наступний литовський князь Ягайло (1377–1392) переорієнтувався на союз із Польщею» [27, с. 33].

Постає питання, наскільки однозначно автори підручників і посібників трактують суперечливі моменти в історії українських земель під владою ВКЛ (чи посилаються на когось, чи згадують про те, що є різні погляди).

В. В. Багацький та Л. І. Кормич подають альтернативні погляди І. Крип'якевича, О. Єфименко та Ф. Шабульдо [2, с. 100–101], хоча помітно, що не погоджуються з ними.

М. В. Лазарович наводить коротку інформацію про різні версії в історіографії: радянську (литовська експансія — прояв колоніального загарбання та національного гноблення) і версію «значної більшості» українських істориків (литовські князі — визволителі з-під Золотої Орди) [17], щоправда не названо жодного дослідника, котрий обстоював ту чи іншу версію, а сам автор не визначається прямо, на чий бік схиляється.

В. М. Литвин подає версії про час приєднання Поділля: після Синьоводської битви та ще в 40-х рр. XIV ст., за Коріяга-Михайла Гедиміновича [19].

А. І. Мельник з приводу Литви та природи її державності вживає звороти: «Період... прийнято [Курсив наш. — С. Л.] називати в історичній літературі Русько-литовським періодом... не можна оцінювати однозначно... З огляду на це *сучасні історики* [Курсив наш. — С. Л.] виділяють всередині Русько-Литовського періоду окремі етапи» [21, с. 24]. Серед цих етапів наводяться «“оксамитове” литовське проникнення (1340–1363 рр.)», «“обрусіння” литовських правителів (1362–1385 рр.)», «втрата українськими землями залишків автономії (1385–1480 рр.)», «посилення литовсько-московської боротьби за право стати центром “збирання земель Русі” (1480–1569 рр.)» [21, с. 25]. Щодо першого етапу, А. І. Мельник пояснює, що, коли йдеться про Литву, «в історичній літературі не прийнято» називати її проникнення захопленням чи завоюванням (крім радянських авторів), адже збройно литовці протистояли більше іншим претендентам на спадщину Київської Русі, а місцевим мешканцям допомагали протистояти Орді [21, с. 25]. Однак жодного конкретного автора не названо, не виділяється різниця в оцінках доби.

І. Гавриленко подає два напрями розгляду політичної історії України в литовсько-польську добу: до першої версії відносить думку багатьох ро-

сійських істориків (зокрема радянських), за якою українські землі, «були загарбані Литвою, а згодом відійшли до Польщі, тож протягом тривалого часу місцеве населення, спираючись на допомогу Московського князівства, вело боротьбу за звільнення, за об'єднання в єдину державу», а до другої — погляд «польських, литовських, багатьох українських та деяких російських» науковців, які «розглядають Велике князівство Литовське і Московське князівство як дві рівноправні держави, дві Русі, що розвивалися осібно» [7, с. 42]. Тобто версії І. Гавриленко наводять не з приводу природи литовської державності на українських землях, а з приводу ролі Московії в історії українського народу, чим ухиляється від основної теми викладу в своєму посібнику.

О. М. Уривалкін докладно класифікує погляди таких науковців, як В. Пашуто, І. Крип'якевич, О. Єфименко, Ф. Шабульдо, В. Кульчицький, І. Греков, М. Єрмаловіч, на проблему, а також пояснює, чому виникло так багато версій [26, с. 45]. На історію князювання в Києві Олельковичів подає різні погляди істориків (М. Грушевського і тих, котрі вважають князівство Олельковичів автономією, «яка межувала з екстериторіальністю») [26, с. 69]. Сам автор підкреслює, що «Як би там не було, політичний вплив Київського князівства на той час був великий», а Семена Олельковича навіть називали «київським царем» [26, с. 69], не вказуючи прямо, до якої версії дослідників приєднується.

П. С. Гончарук до переліку істориків, які вивчали історію українських земель у складі ВКЛ, включає М. С. Грушевського, В. Й. Борисенка, В. О. Голобуцького, К. І. Гуслистого, Н. Крикуна, І. П. Крип'якевича, Ю. І. Терещенка, М. К. Любовського, Ф. М. Шабульдо, Н. М. Яковенко та ін., [9, с. 115–116], окрім того посилається на «Повість временних літ», підручник за редакцією В. А. Смолія [9, с. 117–128], підручники О. Д. Бойка [9, с. 117, 119, 120], О. Субтельного [9, с. 120] та В. Й. Борисенка [9, с. 124, 125], цитує роботи О. В. Русиної [9, с. 118–119], а також указує, що «дослідники правильно зауважують», «деякі автори стверджують», «на думку багатьох істориків», «як зазначають історики» [9, с. 121, 122, 126], не називаючи їх. Втім, складається враження, що автор докладно наводить думки тільки тих, з ким погоджується, не наголошуючи на альтернативних поглядах.

Решта досліджуваних авторів не зупиняються на тому, що науковці по-різному тлумачать висвітлювані в підручниках події та явища.

Отже, можна зробити такі висновки. Погляди авторів розділилися навіть щодо назви українських земель, котрі входили до складу ВКЛ та щодо оцінки такого підпорядкування. Натомість майже всі автори погоджуються з існуванням руської автономії в складі ВКЛ. Дуже рідко в підруч-

никах і навчальних посібників наголошується на тому, скільки невіршених проблем іще є в історії литовсько-польської доби та на тому, що в історіографії існують різні версії щодо цих проблем.

1. Алексеев С. В. Історія України: Короткий курс лекцій / Алексеев С. В., Довбня О. А., Ляшенко Є. П. — Краматорськ : ДДМА, 2006. — 214 с.
2. Багацький В. В. Історія України. Підручник / В. В. Багацький, Л. І. Кормич. — К. : Алерта, 2010. — 388 с.
3. Бігун Г. Історія України. Курс лекцій для студентів економічного та торговельного профілю / Бігун Г., Мармазова О., Саржан С. — Донецьк, 2009. — 133 с.
4. Білоцерківський В. Я. Історія України / Білоцерківський В. Я. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 536 с.
5. Борисенко В. Курс української історії: 3 найдавніших часів до ХХ ст. / Борисенко В. — К. : Либідь, 1998. — 616 с.
6. Бурмака В. П. Лекція 7 / В. П. Бурмака, В. В. Жигло // Історія України. Курс лекцій / ред. Яцюк М. В. — Харків : ХНАМГ, 2009. — 270 с.
7. Гавриленко І. Опорний конспект лекцій з дисципліни Історія України / Гавриленко І. — Полтава : Національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, Кафедра історії, 2005. — 178 с.
8. Гарін В. Б. Історія України / Гарін В. Б., Кішар І. А., Кондратенко О. В. — К. : Центр учбової літератури, 2012. — 240 с.
9. Гончарук П. С. Історія України з найдавніших часів до початку ХХ століття / Гончарук П. С. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 528 с.
10. Греченко В. А. Історія України. Модульний курс. Навчальний посібник / Греченко В. А. — Х. : Торсінг плюс, 2009. — 384 с.
11. Ермаловіч М. Беларуская дзяржава Вялікае Княство Літоўскае / Ермаловіч М. — Мн. : Беллітфонд, 2000. — 448 с.
12. Зякун А. І. Історія України: Курс лекцій / А. І. Зякун, В. Г. Троян. — Суми : ДВНЗ УАБС НБУ, 2009. — 211 с.
13. Ісакова Н. П. Історія України (в схемах і таблицях): Навчальний посібник / Ісакова Н. П., Кропивко О. М., Паламарчук Н. І. — К. : Аграрна освіта, 2005. — 204 с.
14. Історія України (соціально-політичні аспекти). Навчальний посібник / Загальна ред. Б. П. Ковальського. — Ч. II (Модуль II. Історичний поступ української держави). — К. : НТУУ «КПІ», 2003. — 127 с.
15. Король В. Ю. Історія України. Навчальний посібник / Король В. Ю. — К. : Академія, 2005. — 496 с.
16. Кривчик Г. Г. Дистанційний курс Історія України / Г. Г. Кривчик, С. Г. Руденко. — Дніпропетровськ, 2003. — 122 с.
17. Лазарович М. В. Історія України : [Електронний ресурс] / Лазарович М. В. — К. : Знання, 2008. — 684 с. — Режим доступу : http://pidruchniki.ws/15840720/istoriya/istoriya_ukrayini_-lazarevich_mv
18. Левицька Н. М. Історія України. Україна в світі: історія і сучасність: навч. посібник : [Електронний ресурс] / Левицька Н. М. — К. : Кондор, 2011. — 418 с. — Режим доступу : http://pidruchniki.ws/16321010/istoriya/istoriya_ukrayini_-levitska_nm
19. Литвин В. М. Історія України: підручник : [Електронний ресурс] / В. М. Литвин ; ред. В. А. Смолій. — К. : Наукова думка, 2012. — 856 с. — Режим доступу : http://pidruchniki.ws/15840720/istoriya/istoriya_ukrayini_-litvin_vm

20. Лукачук О. В. Литовська тема в українській навчальній літературі / О. В. Лукачук // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. — Вип. 58 (№ 3). — С. 62–67.

21. Мельник А. І. Історія України. Навчальний посібник / Мельник А. І. — К. : Центр учбової літератури, 2008. — 88 с.

22. Рибалка І. К. Історія України / Рибалка І. К. — Ч. 1: Від найдавніших часів до кінця XVIII століття: [Підр. для іст. фак. вищих навч. закладів]. — Харків : Основа, 1994. — 448 с.

23. Савченко Н. М. Історія України: соціально-політичний аспект: Навч. посіб. Для студ. вищ. навч. закладів / Савченко Н. М. — Харків : НФАУ : Зологі сторінки, 2003. — 380 с.

24. Сварник І. Доба козаччини / І. Сварник // Баран В. К., Грицак Я. Й., Ісаєвич Я. Д. Історія України. — Львів : Світ, 1998. — С. 85–122.

25. Творун С. О. Опорний конспект лекцій з історії України / Творун С. О. — Вінниця : ВІЕ ТНЕУ, 2012. — 91 с.

26. Уривалкін О. М. Історія України (середина XIII — середина XVII ст.) / Уривалкін О. М. — К. : Кондор, 2005. — 284 с.

27. Чуткий А. І. Історія України / Чуткий А. І. — К. : МАУП, 2006. — 34 с.

28. Шемета Ю. М. Лекція 4: Землі України під владою іноземних держав у XIV — на початку XVII ст. / Ю. М. Шемета // Історія України. Підручник: Курс лекцій для студентів вищих навчальних закладів / Наук. ред. Г. Д. Казьмирчук. — К. : Логос, 2009. — С. 94–117.

29. Юрій М. Ф. Історія України: навч. посіб. : [Електронний ресурс] / Юрій М. Ф. — К. : Кондор, 2008. — 249 с. — Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1663120451630/istoriya/istoriya_ukrayini_-_yuriy_mf

С. Ю. Босва

УДК: 94(477)«1991–20»

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У статті особлива увага приділяється державній підтримці вільного розвитку всіх стилів та жанрів українського образотворчого мистецтва, його широкій популяризації шляхом використання в усіх регіонах України, групових або персональних виставок в умовах незалежної держави.

Ключові слова: образотворче мистецтво, Україна, галереї, культурні цінності.

В статье особое внимание уделяется государственной поддержке свободного развития всех стилей и жанров украинского изобразительно-го искусства, его широкой популяризации путем использования во всех регионах Украины, групповых или персональных выставок в условиях независимого государства. Рассматривается деятельность галерей — важный фактор в развитии изобразительного искусства, в частности в сохране-